

Den här dagen...

Det är idag 250 år sedan Gustav III genomförde sin statskupp eller "revolution" som han själv benämnde tilldragelsen. När man blickar tillbaka på politiska händelseförlopp tenderar de ofta att framstå som rätt så självklara. Historiker kan prosaiskt och från bekväm efterhandshorisont förklara skälen bakom ett skeende och varför det gick som det gick. Men det sker ofta till priset av de stämningar, känslor och osäkerheter som händelsernas aktörer verkade i. Att Gustav III inte visste hur dagen skulle sluta när han steg upp klockan fem på morgonen den 19 augusti 1772 är ett faktum som för eftervärlden ter sig oväsentligt.

Hur förbereder man sig för ett företag där utgången är så oviss och där man sätter själva livet på spel? För Gustav III var denna dag sannolikt lika påfrestande som för en soldat som ska dra ut i strid. Han måste vara tillräckligt samlad för att agera målmedvetet eftersom även ett litet misstag kan innebära slutet på alltsammans.

"Då Hans Majestät konung Gustaf III gick utur Sina rum för at börja Revolution 1772 behagade Han säga till Sin Kammarherre: Om jag är idag så olyckelig och förlorar lifvet, Så Säg min bror Carl at jag inte omkommit genom Svensk manns åtgärd." Text på baksidan av målning av Pehr Hilleström (1732-1816), Privat ägo.

Gustav III var heller inte säker på utgången. Många personer var invigda i revolutionsplanerna och på flera håll i riket hade statskuppen redan inletts av kungalojala militärer. Skulle han förrådas eller tillfångatas för att förhindra ett inbördeskrig? Skulle han skadas eller rentav dödas?

Kungen intog nattvarden klockan sex på morgonen "under djupaste devotion". Två timmar senare red han i sällskap av hovstallmästaren och tre kammarherrar till Arsenalsgården (nuvarande Armémuseum) där Livgardets vaktparad just påbörjat morgonexercisen. Kungen gick fram till löjtnanten Carl Gustaf von Liewen och tryckte utan att säga ett ord dennes hand. Kungen såg enligt Liewen "mycket tankfull ut, något blek men efter vanligheten ganska hövlig". Han gick genom leden och talade med såväl officerare som soldater och följde sedan paraden tillbaka till slottet. Hela vägen gick han bakom truppen "med händerna på ryggen och en rätt bekymrad min".

T. v. Gustav III:s "kuppmarkaruniform" med den vita armbindeln som var revolutionärernas signum (Livrustkammaren). T.h. porträtt i samma uniform av Lorens Pasch d.y. (1733–1805), utfört 1777, Nationalmuseum (NM 2346).

Tidpunkten var inne för att agera. Väl framme vid slottet gick kungen tillsammans med samtliga närvarande gardesofficerare in i den så kallade rapportsalen i Högvaktsflygeln där kungen, "med stor sinneströrelse och mycket blek", avslöjade sina kupplaner:

Det är mig okänt, att jag måste säga er, mina herrar, det steg jag idag måste taga. Ni har sett, huru jag sökt vinna nationens förening och edert förtroende. Mitt gardie har alltid varit mig troget, jag litar däruppå, då frukten av allt mitt bemödande är, att kanske innan aftonen min person är exponerad.

Det blev alldeles tyst och kungen stod hållögd framför den uniformerade kretsen. Då höjde löjtnant Liewen rösten och svarade: "Vi våga liv och blod till eders kongl. majts

tjänst”, varpå övriga officerare ropade sitt bifall. Resten är historia, många gånger dramatiskt skildrad av skickligare pennor än undertecknad.

Vilka var då skälen bakom statskuppen? Det är egentligen en mer komplicerad sak att utreda än vad utrymmet här tillåter, men utifrån Gustav III:s perspektiv var det en nödvändig åtgärd för att rädda Sverige ur en mycket kritisk situation.

Inrikespolitiken hade – enligt kungens synsätt – urartat i anarki och hans försök att förlika de politiska partierna och uppnå enighet, vilket han själv refererade till i det korta talet i rapportsalen, hade misslyckats. Istället hade hans makt förminskats.

Den så kallade revolutionsmedaljen som delades ut till deltagare i statskuppen (Livrustkammaren).

Utrikespolitiskt stod Sverige isolerat och omringat av tre makter, Danmark, Preussen och Ryssland, som svurit sig gemensamt försvara den frihetstida författningen och underblåsa den inre söndringen i landet. Rysslands ambassadör i Stockholm agerade öppet som rikets egentlige härskare och bara två veckor innan statskuppen hade de preussiska, ryska och österrikiska hoven genomfört den första delningen av Polen, ett öde som man i Sverige sedan länge befarat kunde ske även här.

En annan viktig omständighet i sammanhanget är militärernas betydelse för statskuppens genomförande. Många av de deltagande officerarna var inte komna särskilt högt i rang men kunde i revolutionen se inte bara sina egna karriärutsikter förbättras, utan även ett stärkande av den militära korporationens ställning och status. Historiker har rentav velat beteckna revolutionen mer som en militär än en rojalistisk kupp, även om kungamakten givetvis kom att stärkas i den nya regeringsformen. Det var däremot långt ifrån alla militärer som stod bakom revolutionen och när planerna sattes i verket räknade många med ett inbördeskrig. Ingen utgång var från början given.

Oskar Sjöström, styrelseledamot

Gunnar Artéus, *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*, Sthlm 1982

Clas Theodor Odhner, *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering*, 1, Sthlm 1885

Carl Gustaf Liewens berättelse, tr. i Beth Hennings *Ögonvittnen om Gustav III*, Sthlm 1960